

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

Таврійський державний агротехнологічний університет

Факультет економіки та бізнесу

Кафедра економіки підприємств

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету економіки та бізнесу

К.е.н., доц. _____ С.В.Карман

„_____” _____ 2011 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

„Економіка і організація агропромислових формувань”

(за вимогами КМСОНП)

з напрямку: 6.030504 «Економіка підприємства» ОКР «Бакалавр»

Форма навчання	Нормативні дані											
	Курс	Семестр	Лекції, год.	Семінари, практичні, год.	Всього аудиторних годин	Самостійні, індивідуальні заняття год.	аудиторна і позааудиторна робота (год./кредити ECTS)	курсіві проекти (роботи) (год./кредити ECTS)	навчальна практика (год./кредити ECTS)	підсумковий контроль (форма, семестр, год./кредити ECTS)	Всього	
											год.	кредити ECTS
денна	4	7	16	30	46	98	144/4	-	-	залік	144	4

Робоча програма складена на підставі тимчасової типової програми, затвердженої методичною комісією від 24.09.09 р. протокол № 1.

Програму розробив: к.е.н, ст. викл. Ю.О. Власюк

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри економіки підприємств, протокол № 1 від ” 30 „, серпня 2011 р.

Зав. кафедри _____ к.е.н., доцент Г.І. Грицаєнко

Підпис

УДК 631.1 (07)
ББК 65.321

Економіка і організація агропромислових формувань. Програма навчального курсу для студентів факультету економіки та бізнесу за освітньо-кваліфікаційним рівнем "Бакалавр" з напрямку 6.030504 «Економіка підприємства» – Таврійський державний агротехнологічний університет, 2011. - 15 с.

Розробник: кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки підприємств Ю.О. Власюк

Затверджено методичною комісією факультету економіки та бізнесу
" 20 " вересня 2011 р., протокол № 1.

Таврійський державний агротехнологічний університет, 2011

Структура програми навчального курсу „Економіка і організація агропромислових формувань”

1. Опис предмета навчального курсу

Курс: 4 Підготовка бакалаврів	Галузь знань, напрям, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
Курс: 4 Підготовка бакалаврів Кількість кредитів ECTS – 4 Загальна кількість годин – 144 Тижневих годин – 3	Галузь знань: 0305 «Економіка та підприємництво» Напрямок: 6.030504 «Економіка підприємства» Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Вибіркова дисципліна Рік підготовки – 4-й Семестр – 7-й Лекції – 16 год. Практичні - 30 год. ІНДЗ – 44 год. СРС – 54 год. Вид контролю: залік

2. Мета

Мета навчальної дисципліни «Економіка і організація агропромислових формувань» - засвоєння студентами теоретичних і методичних питань економіки і організації агропромислових формувань на основі агропромислової інтеграції, а саме, поєднання сфери виробництва, переробки і обігу сільськогосподарської продукції і продовольства.

Завдання дисципліни полягають у розгляді теоретико-методологічних основ економіки та організації функціонування агропромислових формувань на основі ефективного використання виробничих ресурсів у системі «виробник засобів виробництва для сільського господарства - сільськогосподарський товаровиробник – переробник».

Предмет дисципліни – це сукупність теоретичних і методичних питань економіки і організації агропромислових формувань на основі агропромислової інтеграції.

3. Вимоги до знань, умінь та навичок студентів

У результаті опанування дисципліни студент набуде **знань** щодо:

- дії ринкового механізму в аграрній сфері економіки;
- створення і функціонування агропромислових формувань в АПК;
- особливостей організації міжгалузевих зв'язків в АПК.

Серед **умінь**, які набує студент у результаті вивчення дисципліни, слід виділити:

- обґрунтування вибору форми інтеграції на міжгалузевому рівні та її організаційно-правового статусу;
- аналіз особливостей формування капіталу агропромислових формувань, ліквідності його складових елементів;

- оцінка ефективності використання земельних, трудових, фінансових ресурсів агропромислових формувань;
- організація економічних взаємозв'язків агропромислових формувань з партнерами по бізнесу на внутрішньому та зовнішньому ринках аграрної продукції й продовольства.

4. Програма

Вступ.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в національній економіці, інтеграція України до СОТ та Європейського Союзу, радикальні зміни в агропромисловому комплексі висувають нові кваліфікаційні вимоги до спеціалістів економічних служб агропромислових формувань усіх галузей, що входять до агропромислового комплексу. Це стосується запровадження нових стандартів економічної роботи, які пов'язані з широкими інтеграційними процесами у виробництві, зберіганні, транспортуванні, переробці і реалізації сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, виходу підприємств АПК на світові та європейський ринки, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Для досягнення цієї мети потрібне адекватне фахове забезпечення при підготовці спеціалістів вищої кваліфікації в системі економічної освіти.

Зміст тем дисципліни

Тема 1. АПК України: значення, завдання, структура та галузева побудова

Суть, значення і роль АПК в досягненні продовольчої безпеки держави. Місце АПК в економіці України. Вхідні і вихідні зв'язки в АПК. Структура та галузева будова АПК. Трьохсферна побудова АПК. Функції і завдання сфер АПК. Сфери та інфраструктура АПК, їх завдання і функції. Продуктова структура АПК. Територіально – виробнича структура АПК: національний і регіональний рівні. Організаційно - управлінська структура АПК. Продуктова структура АПК та її роль у створенні агропромислових формувань. Головні ознаки і суть продуктових підкомплексів. Різновиди та особливості продуктових підкомплексів. Агропромисловий виробничий цикл.

Тема 2. Агропромислова інтеграція

Поняття інтеграції та інтеграційних процесів. Горизонтальна і вертикальна концентрація та кооперація в АПК. Галузі, види діяльності та підприємства як суб'єкти агропромислової інтеграції. Горизонтальна інтеграція. Сутність агропромислової інтеграції як форми вертикальної інтеграції. Синергічний ефект і джерела його утворення. Еволюція агропромислової інтеграції в Україні, її сучасний етап і необхідність подальшого удосконалення міжгалузевих економічних відносин. Капіталізація сільського господарства і виникнення агропромислових формувань нового типу. Продуктові підкомплекси як об'єкти

агропромислової інтеграції та економічна оцінка їх функціонування. Професійні об'єднання в АПК, їх функції та завдання. Міжпрофесійні (міжгалузеві) організації (спілки) в АПК: юридичні та економічні засади і функції.

Тема 3. Агропромислові формування та їх організаційно-правові форми
Економічна суть та особливості агропромислових формувань. Передумови та принципи створення агропромислових формувань. Обґрунтування і вибір моделі агропромислового формування. Механізм створення агропромислових формувань. Основні види агропромислових формувань. Соціально - економічні переваги агропромислових формувань. Підприємство в АПК: специфіка, галузева належність, різновиди. Організаційно – правові особливості створення і функціонування фермерських, особистих селянських господарств, сільськогосподарських виробничих кооперативів.

Тема 4. Земля та її використання агропромисловими формуваннями
Земельний кодекс України. Земельний кадастр та його значення в управлінні землекористуванням. Паювання сільськогосподарських земель. Державні акти на право приватної власності на землю та державна реєстрація земельних ділянок. Організація землеволодіння, землекористування і земельної території АПФ. Напрямки раціонального використання землі. Поняття ринку землі та проблеми його становлення в Україні. Складові ринку землі. Методологічні підходи до визначення вартості землі. Оцінка земель та її види. Земля як об'єкт застави. Розвиток орендних земельних відносин в Україні. Правові основи оренди земельних ділянок. Суборенда. Методичні підходи до визначення орендної плати за землю.

Тема 5. Капітал агропромислових формувань
Основний капітал АПФ та його структура. Активні елементи основного капіталу, їх вартісна оцінка і умови ефективного використання. Оренда основного капіталу. Основний капітал як об'єкт застави. Оборотний капітал АПФ, його структура і вартісна оцінка. Незавершене виробництво як складова оборотного капіталу АПФ. Особливості обороту оборотного капіталу АПФ. Оборотний капітал як об'єкт застави (застава готової продукції, молодняка тварин і тварин на відгодівлі, майбутнього врожаю). Складські свідоцтва та їх використання для залучення кредитних ресурсів. Власний і позичковий капітал АПФ. Критерії доцільності залучення позичкового капіталу. Ліквідність балансу АПФ. Особливості методики визначення показників ліквідності АПФ. Платоспроможність і кредитоспроможність АПФ.

Тема 6. Персонал агропромислових формувань
Персонал АПФ та його класифікація. Сезонність виробництва в АПФ та методичні підходи до визначення додаткової потреби у найманій праці. Зміст і функції нормування праці в АПФ. Методи нормування праці. Види норм праці. Форми і системи оплати праці в АПФ. Особливості організації оплати праці в рослинництві і тваринництві сільськогосподарських підрозділів АПФ. Особливості оплати праці

у фермерських господарствах. Продуктивність праці та особливості методики її визначення в АПФ. Методика визначення доцільності заміни живої праці капіталом.

Тема 7. Внутрішньогосподарські економічні відносини в агропромислових формуваннях.

Структуризація виробничої системи та системи управління підприємством. Суть внутрішньогосподарського економічного механізму та принципи його побудови. Форми функціонування внутрішньогосподарського економічного механізму. Складові внутрішньогосподарських економічних відносин. Регламентування відносин внутрішньогосподарських підрозділів і органу управління підприємства. Зміст внутрішньогосподарського договору. Організація стимулювання праці у внутрішньогосподарських підрозділах. Аналіз функціонування варіантів матеріального стимулювання.

Тема 8. Ефективність діяльності агропромислових формувань

Теоретико - методологічні основи ефективності. Види ефективності діяльності АПФ: технологічна, економічна, соціальна та екологічна. Гранична ефективність. Віддача від застосовуваних і виробничо спожитих ресурсів та її факторний аналіз. Методичні підходи до визначення і аналізу рентабельності обороту (продажу). Ефективність масштабу, розміщення замовлень на ресурси та структури виробництва. Макро -, мезо - і мікроекономічні чинники ефективності виробничої діяльності АПФ.

Тема 9. Ціноутворення та державне регулювання АПК

Ціноутворення і ціни на сільськогосподарську продукцію та продовольство на сучасному етапі в Україні. Світові тенденції зміни цін на сільськогосподарську продукцію, обсяги торгівлі сільськогосподарською продукцією. Основи функціонування ринків сільськогосподарської продукції і оцінка динаміки цін на основні її види. Цінова конкуренція і цінова конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції і продовольства. Міжнародна конкуренція на ринках сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарська проблема довгострокового періоду та необхідність здійснення регуляторної політики держави щодо підтримки цін і доходів аграрних підприємств і АПФ. Напрями державного впливу на економіку АПК.

5. Структура залікового кредиту (тематичний план курсу)

Тема	Кількість годин, відведених на:			
	лекції	семінарські та практичні заняття	СРС	ІНДЗ
Тема 1. АПК України: значення, завдання, структура та галузева побудова	2	2	4	44
Тема 2. Агропромислова інтеграція	2	2	6	
Тема 3. Агропромислові формування та їх організаційно-правові форми	2	4	6	
Тема 4. Земля та її використання агропромисловими формуваннями	2	4	6	
Тема 5. Капітал агропромислових формувань	2	4	6	
Тема 6. Персонал агропромислових формувань	2	4	6	
Тема 7. Внутрішньогосподарські економічні відносини в агропромислових формуваннях	–	2	8	
Тема 8. Ефективність діяльності агропромислових формувань	2	4	6	
Тема 9. Ціноутворення та державне регулювання АПК	2	4	6	
Разом	16	30	54	44

6. Теми практичних (семінарських) занять

№ роботи	Тема, (питання, що вивчаються)	К-сть год.	Макс. к-сть балів	Обладнання, матеріали, прилади ТЗН, література	Форми контролю
1	АПК України: значення, завдання, структура та галузева побудова	2	5	Методичні вказівки кафедри Літ-ра: 3, 6, 9, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
2	Агропромислова інтеграція	2	5	Калькулятор, методичні вказівки кафедри Літ-ра: 4, 6, 9, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
3	Агропромислові формування та їх організаційно-правові форми	4	6	Калькулятор, методичні вказівки кафедри Літ-ра: 6, 9, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
4	Земля та її використання агропромисловими формуваннями	4	6	Калькулятор, методичні вказівки кафедри Літ-ра: 3, 5, 9, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
5	Капітал агропромислових формувань	4	6	Калькулятор, методичні вказівки кафедри Літ-ра: 3, 6, 9, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
6	Персонал агропромислових формувань	4	6	Калькулятор, методичні вказівки кафедри Літ-ра: 3, 4, 7, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
7	Внутрішньогосподарські економічні відносини в агропромислових формуваннях	2	5	Калькулятор, методичні вказівки кафедри Літ-ра: 3, 4, 7, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
8	Ефективність діяльності агропромислових формувань	4	6	Калькулятор, методичні вказівки кафедри Літ-ра: 3, 6, 9, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
9	Ціноутворення та державне регулювання АПК	4	5	Калькулятор, методичні вказівки кафедри Літ-ра: 3, 6, 7, 10	Тестовий контроль з практичною частиною
	Разом	30	50		

7. Завдання для самостійної роботи

Самостійна робота (54 год.) включає:

- опрацювання матеріалу лекцій, засвоєння термінів економічного словника - 16 год. (по 2 години на кожну тему);
- опрацювання питань теми №7, що виносяться на самостійне вивчення – 8 год. та опрацювання окремих питань інших лекцій, що виносяться на самостійне вивчення – 15 год.;
- підготовка до практичних занять – 15 год. (по 1 год. на кожне заняття):
 - опрацювання основної літератури;
 - підготовка відповідей на основні питання теми;
 - обміркування питань для обговорення;
 - розв'язання задач та інших практичних завдань;
 - опрацювання питань, винесених на самостійну підготовку;
 - виконання завдань для самоперевірки знань.

Перелік питань для самостійного опрацювання студентами

Тема 1

Європейська модель розвитку АПК і можливості її адаптації в умовах України.

Особливості сільського господарства.

Особливості функціонування ринкової економіки в сільському господарстві

Тема 2

Рівні агропромислової інтеграції та їх принципова відмінність

Капіталізація сільського господарства як форма агропромислової інтеграції: суть, позитивні риси та можливі загрози.

Види міжгалузевих зв'язків та особливості їх прояву та поєднання в АПК.

Трансформація міжгалузевих зв'язків у певні спеціалізовані продуктові вертикалі.

Тема 3

Агрохолдинги - їх структура і завдання.

Модель агропромислового формування та її складові.

Тема 4

Земельний кодекс України та характеристика його основних положень.

Методичні підходи до визначення орендної плати за землю.

Тема 5

Критерії доцільності залучення позичкового капіталу.

Платоспроможність і кредитоспроможність агропромислових формувань.

Тема 6

Особливості укладання та сфера дії колективного договору.

Зміст галузевої угоди між Міністерством аграрної політики України, галузевими об'єднаннями підприємств та Профспілкою працівників АПК України.

Тема 7

Структуризація виробничої системи управління підприємством.

Складові внутрішньогосподарських економічних відносин.

Суть внутрішньогосподарського економічного механізму та принципи його побудови.

Тема 8

Вплив інфляції та процентної ставки на ефективність агропромислового виробництва.

Мікроекономічні чинники ефективності.

Тема 9

Сільськогосподарська проблема довгострокового періоду.

Світові тенденції зміни цін на сільськогосподарську продукцію.

8. Індивідуальна та наукова робота

Індивідуальна та наукова робота (52 год.) передбачає виконання конкретизованого завдання. Вона поділяється на індивідуальну роботу у межах тематичного плану курсу та науково-дослідну роботу студента (НДРС).

В межах тематичного плану курсу індивідуальна робота передбачає:

- написання реферату (обсягом 10-15 сторінок, структурованого за планом, з використанням наведеного списку літератури);
- складання тестів;
- складання кросвордів, ребусів тощо (з використанням 30-40 категорій курсу);
- створення комп'ютерної презентації однієї з тем курсу з оприлюдненням.

Окремі студенти за власним бажанням можуть виконувати науково-дослідні роботи за тематикою, узгодженою з викладачем, та у відповідності до прийнятих стандартів щодо даного виду робіт. Результати досліджень по НДРС можуть оприлюднюватись на засіданнях студентського наукового гуртка та науково-практичних конференціях студентів.

Теми рефератів

1. Соціально-економічна суть і роль АПК в економіці України
2. Продуктова структура АПК та її роль у створенні агропромислових формувань
3. Економічна оцінка функціонування головних продуктових підкомплексів України (зерновий, олійно-жировий, бурякоцукровий, молокопродуктовий).
4. Агросервіс та його функціональне призначення
5. Особливості розвитку агропромислової інтеграції в Україні
6. Капіталізація сільського господарства
7. Система інтеграційних відносин в АПК
8. Агропромислове формування: значення, процес створення та структура
9. Моделі функціонування агропромислових формувань
10. АПК як біоекономічна система
11. Європейська модель розвитку аграрного сектору
12. Еволюційний розвиток моделей інтеграції в АПК
13. Характеристика продуктових підкомплексів як цільових агропромислових структур
14. Синергічний ефект інтеграції
15. Переваги (недоліки) функціонування ринку сільськогосподарської землі в Україні
16. Ціна землі, механізм визначення та фактори впливу
17. Іпотека землі
18. Поняття та механізм визначення капіталізації землі
19. Капітал агропромислових формувань
20. Особливості функціонування персоналу в АПФ
21. Внутрішньогосподарський економічний механізм підприємства: поняття, побудова, особливості функціонування
22. Сутність категорії ефективність підприємства
23. Макроекономічні та мікроекономічні чинники ефективності
24. Державне регулювання розвитку АПК: тенденції, доцільність
25. Формування цінової конкурентоспроможності продукції українських товаровиробників

9. Методи навчання:

- лекції з метою актуалізації опорних знань, із застосуванням структурно-логічних схем, узагальнень;
- самостійна робота з підручником, опорним конспектом лекцій, довідковою літературою;
- відповіді на основні питання практичного заняття;
- колективне обговорення проблемних питань;
- розв'язання завдань/задач практичного заняття;
- самостійна робота над виконанням завдань для самоперевірки знань;

- виконання завдань письмового поточного контролю по темі під час аудиторних занять;
- виступ з доповіддю чи повідомленням по темі;
- виконання індивідуального завдання у формі реферату;
- виконання науково-дослідної роботи та участь у науково-практичній конференції студентів.

10. Методи оцінювання:

- поточне оцінювання на основі тестового опитування по теоретичним питанням;
- поточне оцінювання на основі виконання розрахункових завдань практичних занять по відповідним темам;
- оцінювання виконаної індивідуальної роботи;
- оцінювання відповідей на питання для підвищення рейтингу.

11. Розподіл балів, що присвоюються студентам

Загальна оцінка складається з оцінок, одержаних на практичних заняттях, поточних контролях, за індивідуальну та самостійну роботу.

Критерії оцінювання наступні:

Практичні заняття

- 5 - 6 балів** – розв’язання завдань та захист практичної роботи з повною відповіддю на теоретичні питання по темі заняття
- 4 бали** – розв’язання завдань та захист практичної роботи з неповною відповіддю на теоретичні питання по темі заняття
- 3 бали** – розв’язання завдань практичної роботи без відповіді на теоретичні питання по темі заняття
- 2 бали** – розв’язання завдань практичної роботи з незначними помилками.
- 1 бал** – розв’язання завдань практичної роботи зі значними помилками.
- 0 балів** – невиконання завдань практичної роботи

Самостійна робота

Максимальна кількість – **25 балів** – присвоюється студенту за умови написання та захисту рефератів, розв’язання задач та відповідей на питання за темами, передбаченими для самостійного вивчення

Індивідуальна робота

Максимальна кількість – **17 балів** – присвоюється студенту за умови повноцінного виконання будь-якого з вищевказаних видів робіт.

Наукова робота

Максимальна кількість – **8 балів** – присвоюється студенту за умови написання статті або виступу на студентській конференції, або публікації тез доповідей.

Розподіл балів:

Навчальна аудиторна робота									Позааудиторна робота			Сума
									Самостійна робота	Індивідуальна	НДРС	
Поточна успішність 50 балів									25	17	8	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9				
5	6	5	6	6	6	5	6	5				

Шкала оцінювання знань студентів

Визначення показника за державною шкалою	Визначення показника за шкалою ECTS	Оцінка за 100-бальною шкалою	ECTS оцінка
Відмінно	Відмінно – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	90-100	A
Добре	Дуже добре – вище середнього рівня із кількома помилками	82-89	B
	Добре – взагалі вірна робота з певною кількістю грубих помилок	75-81	C
Задовільно	Задовільно – зі значною кількістю недоліків	67-74	D
	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії	60-66	E
Незадовільно	Незадовільно – з можливістю повторного складання	35-59	FX
	Незадовільно – з обов'язковим повторним курсом	0-34	F

12. Методичне забезпечення:

Опорний конспект лекцій та економічний словник, підручники, навчальні посібники, методичні розробки кафедри.

13. Література

Основна

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку. Монографія. - Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. -216 с.
1. Економіка і організація агропромислових формувань: Навч. посіб. / С. І. Дем'яненко, М. Й. Хорунжий, О. Г. Боброва, П. В. Коваль; За заг. ред. С. І. Дем'яненка. – К.: КНЕУ, 2006. – 304 с.
2. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку. Монографія. - Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. -216 с.
3. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624с.
4. Аграрна економіка і ринок: Підручник / Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. - Тернопіль: "Збруч", 2003. - 305 с.
5. Економіка підприємства: Підручник / Ред. С. Ф. Покропивний – К.: КНЕУ, 2000. - 528 с.

Додаткова

1. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року». Газета «Голос України» від 16.11.2005 р.
2. Закон України “Про господарські товариства” (19.09.1991 р., зі змінами і доповненнями). –В кн.: “Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. 2-е доповнене видання. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – с.224-244.
3. Закон України "Про фермерське господарство" // Голос України, №139, 2003.
4. Земельний Кодекс України.//Урядовий кур'єр .-2001.-15 листопада.-№211-212.
5. Закон України "Про оцінку земель"// Урядовий кур'єр, 2004. -13 січня, №5.
6. Указ Президента України “Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям” (8.08.1995).-В кн.: Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. 2-е доповнене видання. – К.: ІАЕ УААН, 2000. –с.283-285.
7. Указ Президента України “Про Концепцію амортизаційної політики” // Урядовий кур'єр . - 2001. - 28 березня. - №55.
8. Дем'яненко С.І. Власність на виробничі ресурси і формування собівартості продукції в сільському господарстві. – К.: МНТУ, 1996.
9. Петюх В.М., Дем'яненко С.І. Посібник фермера-орендаря (організаційно-економічні аспекти). Посібник. – К.: Урожай, 1993
10. Сільське господарство України: криза та відновлення/ за ред. Крамон-Таубадель Ш., Дем'яненко С., Кун А. – К.: КНЕУ, 2004.

11. Меєрс В., Дем'яненко С. І., Джонсон Т., Зоря С. І. Зміна фокуса аграрної політики в Україні: висновки та перспективи для руху вперед. – К.: КНЕУ, 2005.

12. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств (2-е доповнене видання).-К.: ІАЕ УААН, 2000.-633 с.

14. РЕСУРСИ

1. Бібліотека ТДАТУ, м. Мелітополь, пр. Б. Хмельницького, 18
2. Міська бібліотека ім. Лермонтова, пл. Перемоги, 1
3. Джерела Інтернет